

Alimcan Ablet, Çin-İsrail İlişkileri, İstanbul: İyidüşün Yayınları, (Mayıs 2021), ss. 208.

Melih YILDIZ¹

20. yüzyılın son çeyreğine kadar geri kalmış bir ülke profili çizen Çin 1970'lerin sonunda gerçekleştirmeye başladığı reformlar ile büyük bir dönüşüm ve gelişim dönemine girmiştir. Çin'i hızla modernleştiren bu süreç aynı zamanda Pekin'in ekonomik ve askeri kapasitesini de hızla artırmasına olanak sağlamıştır. Bu durum Çin'in özellikle 21. yüzyılın başından itibaren küresel ölçekte etkili bir dış politika yürütmesine imkan sağlamaktadır. Pekin bu yeni dönemde daha önce oldukça sınırlı ilişkilere sahip olduğu ülkelerle ilişkilerini geliştirmektedir. Alimcan Ablet'in *Çin-İsrail İlişkileri* adlı kitabı da Pekin'in ilişkilerini hızla geliştirmeye başladığı İsrail ile ilişkilerini incelemektedir. Beş ana bölümden oluşan kitapta öncelikle, resmi ilişkilerin kurulduğu 1992 yılı öncesi dönem değerlendirilmiş ardından da Çin-İsrail ilişkilerinin 1992 sonrası dönemdeki gelişimi siyasi, ekonomik, kültürel ve askeri yönleriyle analiz edilmiştir.

Biri 1948'de diğeri ise 1949'da kurulmuş olmasına rağmen İsrail ile Çin'in resmi ilişki kurmaları 1992 yılına kadar gerçekleşmemiştir. Yazar, "Tarihsel Arka Plan (1992 Öncesi)" başlıklı birinci bölümde iki ülke ilişkilerinin 1992 öncesindeki seyrini inceleyerek resmi ilişkilerin neden bu yıla kadar kurulamadığı sorusuna cevap aramaktadır. 1949-1991 aralığını kapsayan zaman dilimi üç dönem olarak incelenmiştir. Geçici dostluk dönemi olarak adlandırılan 1949-1956 dönemi her ikisi de yeni kurulmuş olan Çin ve İsrail'in ilk diplomatik temaslarını gerçekleştirdiği ve geliştirecekleri ilişkilerin kendi dış politikalarına etkilerini sorguladıkları dönem olmuştur. Her ne kadar taraflar arasındaki görüşmeler sürdürülse de Çin'in bu dönemdeki dış politika tercihleri ilişkilerin geliştirilmesi ve resmi ilişki kurulmasının önündeki temel engel olmuştur. Uluslararası tanınma ve desteğe ihtiyacı olan Çin bu dönemde İsrail ile ilişkilerini Arap devletlerinden sağlamayı öngördüğü desteği tehlikeye atmayacak düzeyde tutmayı tercih etmiştir. İlişkilerin ilk dönemindeki bu duruma Soğuk Savaş koşullarının her iki ülkenin dış politika kararlarındaki ağırlığını artırması da eklenince Çin-İsrail ilişkileri 1957-1977 arasında bir uzaklaşma dönemi yaşamıştır. Çalışmada bu uzaklaşma döneminin sona ermesi ve 1992'de resmi ilişkilerin kurulması ile sonuçlanacak döneme (1978-1992) geçişte büyük oranda Çin'de gerçekleşen gelişmelerin etkili olduğu iddia edilmektedir. Çin dış politika yapımının iki önemli ismi olan Mao Zedong ve Zhou Enlai'nin 1976'da ölmeleri ve sonrasında başlatılan reform sürecinin dış politikaya yansımaları bu iki ülke ilişkilerinde yakınlaşmayı başlatan önemli gelişmeler olmuştur.

Çin ile İsrail arasında resmi ilişkilerinin kurulmasının ardından iki ülke ilişkilerinde meydana gelen siyasi gelişmeler "Çin-İsrail Siyasi İlişkileri" adını taşıyan ikinci bölümde incelenmiştir. Bölümde ilk olarak resmi ilişkilerin kurulmasının ardından tarafların karşılıklı gerçekleştirmiş olduğu üst düzey ziyaretler incelenerek yazarın da "iki ülke arasında 42 yıl bekletilen ilişkiler barajda depolanan suyun kapaklar açıldıktan sonra boşalması gibi hızlı bir seyir izlemiştir" ifadeleriyle belirttiği gibi iki ülke arasındaki ilişkilerin hızlı bir gelişim süreci yaşadığı ortaya koyulmuştur (s. 45). Çin-İsrail siyasi ilişkilerinin gelişimi bu iki ülkenin mevcut dış politikalarından bağımsız değildir ve bunlardan etkilenmektedir. ABD-İsrail ilişkileri, Çin'in Arap devletleri ve İran ile olan ilişkileri ve İsrail'in Tayvan meselesindeki tutumu gibi iki ülke ilişkilerinin gelişimi üzerinde önemli etkiye sahip olan unsurlar çalışmada incelenmektedir. Çin'in Ortadoğu'ya ve İsrail'in de Orta Asya'ya yönelik politikaları da bu kapsamda çalışmada ayrıntılı olarak incelenen alanlar olmuştur. İkinci bölüm içerisinde incelenen bir diğer konu ise "Çin-İsrail İkili Güvenlik İlişkileri" başlığı altında değerlendirilen iki ülkenin terörizm anlayışları ve terörizmle mücadele politikalarının Çin-İsrail ilişkilerine etkileri olmuştur. Çin, ilişkilerin düşük seviyede olduğu Soğuk Savaş döneminde İsrail'in karşısında bir görüşü savunurken terörizme yaklaşım farklılığı bu dönemde iki ülke arasında yaşanan gerginliğin nedenlerinden biri olmuştur (s.

¹ Araştırma Görevlisi, Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Enstitüsü, Sakarya, Türkiye, ORCID: 0000-0001-8226-6299, melihyildiz@gmail.com

100). İlişkilerin 1990'lardan itibaren hızla gelişmesi bu konudaki görüş farklılıklarını sonlandırarak taraflar arasında bu alanda iş birliği alanı oluşturmuştur.

“Çin-İsrail Ekonomik İlişkileri” adlı üçüncü bölümde iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin seyri analiz edilmektedir. Bölüm iki ülkenin ekonomik gelişim süreçlerinin değerlendirilmesiyle başlamakta, ardından 1992 sonrası süreçte taraflar arasındaki dış ticaretin gelişimi incelenmektedir. Çin ile İsrail arasındaki ticaret, siyasi ilişkilerin de gelişmesine paralel olarak kısa süre içerisinde hızlı bir büyüme göstermiştir. 1992’de 50 milyon dolar seviyelerinde olan iki ülke arasındaki yıllık ticaret hacmi resmi ilişkilerin ilk on yılının sonunda 30 kat, ikinci on yılın sonunda ise 200 kattan fazla artış göstermiştir. Çalışmada iki ülke arasındaki ticari ilişkilerde yaşanan hızlı gelişmenin temel nedeninin Çin ve İsrail ekonomik yapılarının birbirlerini tamamlayıcı niteliği olduğu iddia edilmektedir (s. 115). Ekonomik ilişkilerin bir diğer önemli göstergesi olan karşılıklı yatırımlarda da ticari ilişkilere benzer bir gelişim yaşanmıştır. Ekonomik ilişkilerin gelişmesi taraflar arasındaki iş birliği alanlarının da çeşitlenmesini beraberinde getirmiştir. Tarımsal iş birliği bu alanlardan biridir. Çin’in, İsrail’in tarım ve sulama teknolojilerindeki tecrübelerinden faydalanma isteği ilişkilerin ilk yıllarından itibaren bu alanda iş birliğinin derinleşmesini beraberinde getirmiştir. Teknoloji sektöründe de benzer bir durum yaşanmış, Çin İsrail’in sahip olduğu ileri teknolojiden yararlanmak amacıyla bu alandaki iş birliğini güçlendirmeye çalışmıştır. 2010’ların başında İsrail’in Çin’e ihracatının % 50-60’ının ileri teknoloji ürünlerden oluşması bu iş birliğinin ulaştığı boyutu göstermektedir (s. 122). Çalışmada “İstihdam Politikaları” başlığı altında incelenen bir diğer gösterge ise İsrail’deki Çinli işçiler olmuştur. 1990’larda Çin şirketleri hızla İsrail müteahhitlik ve iş gücü piyasasına girerken on binlerce Çinli işçi de İsrail’e gelmiştir.

“Çin-İsrail Kültürel İlişkileri” başlıklı dördüncü bölümde ise iki ülke arasındaki kültürel ilişkilerin gelişimi incelenmektedir. İsrail’in kamu diplomasisindeki zengin deneyiminin iki ülke arasındaki ortak çalışmaların sürecini kısalttığı ve Çin’in İsrail ile kültürel ilişkilerini başlatmasında teşvik edici bir rol oynadığı iddia edilmektedir (s. 132). Ekonomik ve siyasi alanlarda yakalanan gelişme kültürel ilişkilerin önemini artmasını beraberinde getirmiştir. Eğitim politikaları alanında gerçekleştirilen iş birliği kültürel ilişkilerin gelişmesini sağlayan önemli bir alan olmuştur. Çin ile İsrail arasında bu alandaki iş birliğini büyük oranda üniversiteler üstlenmiştir. Bu doğrultuda Konfüçyüs Enstitüleri ve İsrail eğitim kuruluşları kendi dil ve kültürlerini tanıtmak ve teşvik etmek amacıyla yoğun bir çalışma başlatmıştır. Öğrenci değişim programları da iki ülke arasındaki kültürel ilişkilerin gelişimine katkı sağlayan bir unsur olmuştur. Kültürel ilişkilerin gelişimini sağlayan bir diğer alan da sivil toplum kuruluşları arası ilişkiler olmuştur. Hem şahıslar hem de sivil toplum kuruluşları iki ülke arasında resmi ilişkiler tesis edilmeden önce de Çin-İsrail ilişkilerinde önemli rol oynarken bunların etkileri resmi ilişkilerin kurulmasının ardından artış göstermiştir. İki ülke arasında kültürel değişim uygulama programları kapsamında sık sık gerçekleştirilen etkinlikler de kültürel ilişkilerin gelişimine katkı sağlayan adımlar olmuştur.

Çalışmanın “Çin-İsrail Askeri İlişkileri” başlıklı beşinci bölümünde iki ülke ilişkilerinin askeri boyutu değerlendirilmiştir. İki ülke arasındaki silah ticareti askeri ilişkilerin en önemli ayağını oluşturmaktadır. Özellikle 1989’daki Tiananmen Meydanı Olayları sonrasında ABD ve Avrupa ülkelerinin Çin’e silah tedarikini durdurmaları Pekin’i yeni tedarikçi aramaya zorlamış ve bu süreç İsrail-Çin askeri ilişkilerinin hızla gelişmesini beraberinde getirmiştir. İsrail’in sahip olduğu askeri teknoloji Çin askeri kapasitesinin modernleşmesi için önemli bir kaynak olmuştur. İsrail’in Japonya, Tayvan ve Hindistan; Çin’in ise İran ve Türkiye ile olan askeri işbirlikleri gibi iki ülkenin birbirlerinin yakın coğrafyasındaki diğer ülkeler ile olan askeri işbirlikleri ve bu işbirliklerinin iki ülke ilişkilerine etkileri de bölümde incelenen bir diğer konudur.

İsrail ile ilişkilerin geliştirilmesi Pekin dış politikasının önemli hedeflerinden biri olmuştur. Görece kısa süre içerisinde iki ülke ilişkilerinde yaşanan ilerleme dikkate alındığında da bu hedef doğrultusunda büyük bir ilerleme gösterildiğini söylemek mümkündür. Çalışmanın sonuç bölümünde ilişkilerin geleceğine yönelik yapılan değerlendirmede ise İsrail-Çin ilişkilerinin gelişiminin önündeki zorlukların da etkisini sürdürdüğü belirtilmektedir. “İkili ilişkilerin gelişimi eski bir savaş veya iki milletin tarihsel anlaşmazlığı, kültürel, etnik, din, insan hakları gibi engel teşkil edebilecek iç etkenlerin değil, sürekli ABD, Arap dünyası gibi dış etkenlerin etkisi altında kalmaktadır” (s. 185). Bu sebeple özellikle ABD-Çin rekabetinin artmasının İsrail’in ABD ile olan “özel” ilişkisi dikkate alındığında iki ülke ilişkilerine önemli etkisi olabileceği söylenebilir.

Çin’in son dönemde küresel ölçekte nüfuzunu genişletmesi ve çok sayıda ülke ile ilişkilerini geliştirmesi son yıllarda bu durumu birçok yönüyle inceleyen ve hızla büyüyen bir literatürün meydana çıkmasına

yol açmıştır. Alimcan Ablet'in *Çin-İsrail İlişkileri* adlı kitabı da bu literatüre katkı sağlayan bir çalışma olmuştur. Kitaba yönelik bir eleştiri olarak bazı alt bölümlerin ana konu ile bağlantısının zayıf kalmış olduğunu söylemek mümkündür. Bu alt bölümler ikinci bölümde bulunmaktadır. İkinci bölümde her iki ülkenin de Ortadoğu ve Orta Asya politikaları değerlendirilmesine rağmen bu politikaların Çin-İsrail ilişkilerine etkilerinin açık bir Őekilde ortaya konmaması çalışmayı bu bölümünde bağlamından uzaklaştırmaktadır. Bununla birlikte, özellikle yazarın ince kaynaklardan yoğun bir Őekilde istifade etmiş olması ve bu sayede ilişkilere Pekin'in perspektifinden bakışı daha anlaşılır yapması çalışmanın kıymetini artırmaktadır.